

ՏԵՐ ԵՒ ՏՆՕՐԵՆ
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԱՀՆԱԶԱՐ
ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ, ՂԱԼԱՌԻԱ, ԷՍԿԻ ՊԱՆԳ ՕՍՄԱՆԻ
Խմբագրութեան ուղղութեամբ նամակ կամ այլ գրութիւն
եւ չի դարձուիր

Bureaux du Journal HAÏRÉNIK
GALATA, ancien local de la BANQUE IMP. OTT.

10 ՓԱՐԱՅ

ՕՐԱԳԻՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պոստ համար	300	Պի	75	Մէժի
Պատահելու	150	»	40	»
»	300	»	100	»
»	150	»	50	»
»	75	»	25	»
Օտար երկիր	300	»	25	Քրանք
Ռուսիա	300	»	10	Րուսի

Թղթատարի ծախքը խմբագրութեան վրայ
(Դրամի փոխարէն փոստայի փուլ կ'ընդունուի, 115 դր
փոստայի փուլը 100 դրուի տեղ)։

خلطه اسكى باقى عينايد
حيره نيك غره قسى اداره سته

10 ՓԱՐԱՅ

ԶԲՕՍԱՇՐՋԻԿԱՆԵՐԸ

Օգերը կը բացուին։

Ատենք, բանաստեղծութեան օրերուն մէջ, թիթեռնիկներն էին որ կ'իմացնէին մեզ նշխարին ծաղիկը եւ օշոյտիկներուն իկթիկը։ Հիմա... զբօսաշրջիկներն են որ ստանձնած են այդ աւետարարի դերը։

Իրենց արտադրող արդւուգործէն կը ծանցուին անմիջապէս, կենդանի կը ծանցուին հազար միլիոն ուրբերէն, գլխիկներն պարզ ու կոկիկ գլխարկներ դրած՝ որոնց շարք մը կը պըլլաւ։ Երկի մարդիկ քառակուսիներով գտնուած կերպատէ + + + մը հազար, ուրբեղանութ ունենալով իրենց անբաժանելի դիտակը, տաւառներն վեր դարձուցած միլիոն սրբերէն կենք՝ նոյն իսկ երբոր տանն օրէ ի վեր անձրեւ չէ եկած։ Ամէն բանի առջեւ կանգ կ'առնեն իբր ձայնարկով եւս կամ հարցական նշաններ, ամէն վայրկեան տըր ներսերով Պէտէքէրէ կամ Ժամիկ կարմիր ու կանաչ կտրուով աւաճեցորդներուն։

Երբոր անոնց կառքերուն շարքը կը սկսնէր տեսնել փողոցներուն մէջ կամ կամուրջին վրայ, ա՛յլ ապահով ենք որ ապուս օրերը հեռու չեն։

Զբօսաշրջիկներուն մատուցած ծառայութիւնը ասիկա չէ մնալի։ Հասցիով աղբիւրներ են անոնք շատ մը արհեստագործներու եւ հաստատութեանց համար, եւ քաղաքներ ու երկիրներ կան որոնք իրենց ապրուստին մեծագոյն մասը անոնցմէ կը հանեն։ Զուլեթիւս, առանց օտարականներուն, իր բարեկեցութեան գլխաւոր տարրը պիտի կորսնցնէր։ Պրանսայի հարաւային մէկ քանի քաղաքներ, Նիս, Գոն, Պիւպիլի եւայլն, եւ Խալիպ մէջ բազմաթիւ քաղաքներ օտարականներուն գաղութումը կը չէնան եւ կը բարգաւաճին։ Խալիպ մէջ, Ժապրաբիլ «ազը բացողը» օտարականն է, քիւսիւս եւայլն։ Այս երանակին, օտարականներուն դարձաւոր ամէն դէմքերուն վրայ ուրախութիւն կը բերէ հոն։ Հիմա մեծ մասամբ Հոմ եւս, Զատիկ մեծ տօներուն ներկայ դրանք եւս կ'աւելնէ Օթէնիքը ուրբերէրու բազմութեան տակ կը հեծնեն, եւ պանդուխտները, ճաղաքատէրները, կահաւորեալ սենեակներ վարձու տուողները, խանութպանները, կառավարները, վերջապէս բոլոր անոնք որ զբօսաշրջիկներու երեւոյն կ'ապրին, դարձնելով իրենց անոնք չեն որ աչքերէն օտարականին տեսնած են։ Պիւսիսի տեղ մը երեւնարուն պէս, ամէն կողմէ կը շրջապատուի շրջան վաճառորդներով որոնք ամէն տեսակ առարկաներ կը ներկայացնեն իրեն, սկսեալ այն բազմաբանց գորգերէն որոնք երկրին մէջ կը պատրաստուին միլիոն ծաղիկներու պարիկ փունջերը զոր հազարներով կը ծախեն Սալիկ-Լեռներէն իճա՞ծ երկտասարդ։

Ներ, որոնք յատկապէս եկած են Հոմի փողոցներուն մէջ ծախելու համար։ Այդ բուրմամբ հոն հաճախող իբր օրինակ ծառայելու համար նկարիչներու արհեստանոցներուն մէջ։ Անհամար են նաեւ երկուսեւէ պարիկ մարդկաններն որոնք բազմիկ ոտքով, պատուած հագուստներով, ձեռներն երկնցուցած, կը հալածեն զբօսաշրջիկը։

Դիտարարար Զատիկ շարքուն է, ինչպէս ըսինք, որ օտարականները կը տեղան Հոմ։ Եւ իրաւ է որ այդ նուիրական օրերուն Հոմի մէջ կատարուած եկեղեցական երգեցողութիւնը կարգ է ամենէն թերահաւատներուն սիրտն անդամ թռնելու հանել։ Այ՛ մէկ քաղաքի մէջ կարելի է Բալէսդընայի, Բէրկուլէի եւ ուրիշներու հրաշակերտներուն նոյնպէս պրանսիկ երգեցողութիւնը վայելէ։

Ու աշխարհ մին իր եկեղեցիներով, միւսն իր պատմական շէնքերով, ուրիշ մը իր հրաշալւան բնանկարներով, մէկն իր խաղաքանով, միւսն իր բազմաթիւ զուարճութիւններով ու հրապոյններով, իրենց կը բաշեն օտարականներու բազմութիւնը որ իրեն հետ կը բերէ դիւրակեցութիւնը ընկերութեան մէկ բազմութիւն դասակարգին համար։

Մէկ քանի տարիէ ի վեր մասնաւորապէս, Օսմանեան մայրաքաղաքն ալ զբօսաշրջիկներու կարեւոր բաղնիքներէն մը կը քաշէ իրեն, եւ ատոր համարուելու համար կը բռնէ միայն տեսնել օթէնիքը բազմաշաղկապ թէյի-Պաշի մէջ, որ կամայ կամայ օտարականներուն թաղը կը դառնայ, ինչպէս Հոմի Բիսպայ տ'Իսթանիս։

Պիւս երբեք ձմրան քաղաք մը չ'ընտրելով օտարականներուն համար։ Եթէ Պրանսայի հարաւային քաղաքները, Մուլայիս Ալբանացի լեռնաշղթային ետեւ պահուած, զերծ կը մնան հիւսիսային ցրտաշունչ հովիտներն աստիճաններէն, Կ. Պիւս չունի այդ բնական առաւելութիւնը։ Բայց ասոր փոխարէն, օսմանեան մայրաքաղաքը գարնան ու ամառն բնակութեան համար ամենէն յանգիւղէ վայրերէն մէկն է։

Ու երբ կը տեսնեն թէ ուրիշ քաղաքներ ու վայրեր, բնական նուազ առաւելութիւններով, կը յաջողին օտարականներու մեծ բազմութիւն մը իրենց քաշել եւ անոնց գրամով իրենց ապրուստն ապահովել ինչպէս, երբոր կը տեսնենք այն հազարաւոր բանիմաց ու հնարամիտ միջոցներն որոնք կը գիմեն իրենց հրապոյններն ու գեղեցկութիւնները փայլեցնելու համար աշխարհի չորս կողմը, կը խորհնէ թէ Կ. Պիւս օթէնիքը տէրերն ու վաւերները ո՛րչափ բաներ ունին ընելի՞ք՝ օտարականներուն ուղեցոյցին մէջ օսմանեան հրաշալի եւ մեծապանծ մայրաքաղաքին ապու համար այն տեղը որուն իրաւաւոր արժանի է։

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՄԵՐ ՏՈՒՆԵՐԸ

Կրակակ մէջ, յատկապէս ո՛ր եւ է վրաւ ուսած մը չէր տեսնել թոնրի բոլորը՝ ձգուած տաշակներէն դուրս երկրներէն իճա՞ծ ցողը, խոնավութիւնը, կիճոցէն մզուած ջրբանքներ մտապէս նոր թաղութեամբ մը կը անուշանեն գետինը, որուն վրայ ինչպէս կ'ապրին, մարդն ալ բազմիկ կը պարտի երկնին ստանց իսկ գոլարայի։ Ծամուշէն գլխիկ քահանան անգամ մը մտիկ ըրի, Ուրբայի մէկ մասին համար կը յայտնէր թէ՛ չափազանց խոնավ բնակարաններ կան, ուր ներսերը քաղցու աստիճաններէն հեռու կը դուրսուին ու յայտնի կըլլայ փողոցին մէջ եղած տեսնուածի մը պէս։ Առաւել թոնրը հոգեցողութեամբ պահուած երբ երկուսն կ'առարկուած փողոց դուրս կը թափեն, փողոցներէն վերջին դուրս բերածը ապուս, ցիւս ջուր մը կ'ըլլայ։

Թոնրը. — Դիւրեւան կրակաւոր շատ բան է, խոնակ, նմարան, գարնարան, հիւսանց, ամբարանաց եւայլն։ Թոնրը կը գտնուի կրակոտան արտին վրայ՝ դուրս (կրակաւոր) քաղաք՝ չորս կողմերէն հող ու մոխիր միտնեցնելով։ Ատոնց վրայ տան մարդէն զատ դուրսէն հիւր մըն ալ կրնայ նստիլ։ Վերջինին համար պատիւ մըն է հարկաւ, եթէ եղածներուն վրայ կամ անդին պիտի մը քով նոր միտնալ մըն ալ ձգուի, զոր շատով կը վերցնեն երբ երբ հիւրը շաղկապ դուրս դուրսէն։ Թոնրին շարք ձերբեր գրաւած են աղի, հարս, աղիկ, անոնք որ վերջապէս կ'են հանաճ ճանցներէն են, կը մնան շարունակ իրենց ջալին ու ճրճալին առջեւ։ Թոնրին տաք-գոլը պարտաւ շատու համար, նստողները արտաւոր վրայ ու գոմէն երեւոյ տաւածած հարաւոր կ'ունենան, լաթ մը կ'ապրտի մեծութեամբ։ Դիւրեւ այդ լաթը նար վերակներուն վրայ կը ձգէ ուղղը։ Հարաւոր, կամ հացի լաթ, հացիկի տեղը խոնրի գեղեցկութեան վրայ կը նստին։ Դեռ եթէ ուղիք, որչափ պաշտօն կրնայինք համիլ այդ ինքնին շնչին լաթի կտորին համար։

Թոնրը շարունակներուն տաքած մասերը ձեռքն ու ոտքը կ'ըլլան. այդ իսկ պահուած կրակոտան ո՛ր եւ է ծախիչներէն աստ օդի հոտանքը փայլեան մըն ալ չի դարձիլ ներս խոնակէ։ անդին կրնայ երեւակայել թոնրին դուրս գործողներուն կիճոցներն ու դէմքերուն սիսի ճերմակը։ Յիսուս Բրիտոս Ենուզկին ատոնց պղծութիւն, Զատիկին ալ այն դժբաղդներուն որոնք ոտքերէն թոնրը կ'առնէ կը տաքան կը կարծես, սակայն այդ ճիւղ ջերմն է որ յետոյ հազար հիւսանցութեանց դուրս պիտի բանայ։ Թոնրին մէջ գետնուած են ջրալի մեծ կուտ մը, կերակրի պտուկներ, չորնալու համար թայ լաթ մը։ ատոնցմէ վեր եկած չոգիները (գոլորչի) ոտքերու վրայ մինչեւ կէս մէջերէն տնքերէ կ'աթիլին ալս կայակներ կը շնեն, որ քիչ մը ետքը պիտի ստալն ու ստեղծեն մարմինը բնականաւոր։ Այ՛ որ եւ է մանրամասնութիւն պէտք չէ կը կարծեմ բացարկաւ թէ՛ այդ դերով նստողներուն վրան գլխիկ ինչ հոտերով կը վարակուի։ Կմնոց. — Թոնրին վրանցը, քիչ մը անդին պատին քով շարունած են գիւղական կարպաններ, մեծ մասամբ ջրահաններ, զոր ոմանք իրենց շնչին ու տեղական կարմիր հոգով մը, շատն ալ, աւել ճաշակաւոր օրեսակները. — ետրուրական չէր հասցուել կը յուսամ. — Ապուհէնցի քիւրտերէն կը գտնուին Բարդանը, զիւրեմն, կ'իճիլ։

(Դ) Եղեւուն կերպուած ընդդէմները քրքրեցնելու ամանը

(Ե) Տաշտի տեղ կը ծառայէ, կը լուսն աղբը մէջ կամ կը լոգան

(Զ) Տարեկան խափարման կը դնեն

Դոշը, խորը, լողող, պտուղան, խոնցի տեղականներն են, իսկ դուրսէն ծախուածները՝ կուճը, քէտունէն, լուկիկը, պիկը, պտուկը, կոտիկը, քարաղ՝ հապանայ, փարը, բղիկը եւս։ Ինչպէս ակնարկեցինք, կ'իճոցն ալ տանը խոնավութեան վրայ մեծ աղբեղութիւն ունի, զոր ոմանք դարմանած ըլլալ կը խորհն ջրահաններուն տիտիքը սաղմ յատակ մը ընեղով, բայց այդպիսին համար ալ մեծ թիւն տնտեսներունն է։

Խղին. — Մասան ըսել կ'ուզէինք։ Տան այս մասը առանձին միակ դռնով մը դուրսուած կ'ըլլայ կրակոտան մեծ սրահէն, ու սովորաբար կը տեսնուի կըրակոտան ներսէ ներս մէկ կողմի։ Պայման է որ մուկիկ ըլլայ խղին, կամ շատ շատ փոքր ծակով մը լուսաւորուի։ Այդ զգուշութիւնն անոր համար որ ընտանեաց կն չէն այդ խոնոցը նետուած է, շունն ալ մարդն ալ մեծ լուսանցներով կրնային հեշտուի ճանքայ մը սեպակալանած ըլլալ։ Կանոց իրեղէնն ու զգեստեղէնները տնտեսներու մէջ խղին կը պահեն ամանք, ուրիշներ, անհոգներու մէկ մասը, աղբարներու մեծ մասը, այդ կարգի պահուելիքներ դուրսը կը թողնեն առանձին սնուկներով, երբեմն պարզ ծարերներու մէջ կ'ապրէ։ Խղին, աւել յարմարն էր ըսել քիւրտներ, չալիսի կրնային ծանրակրկիտ խնայել, ուր անցողակի ընեղ ու փակեղ թէ՛ ամէնէն քիչ շաղկ 20-30 վար զինի կը գտնուի, 50-200 վար խղին ներս սովորական լիցքն է։

Անբարանց. — Հետզհետէ ամբարանոցները տախտակով շինելու ու շարքու ճաշակ մը սկսած է թէ՛ եւ, ասկայն դեռ բազմութեան մեծ կայ որ ունեցածին կաւալն փեթակներու մէջ կը դնեն։ Ամէն տուն ունի իր փեթակը, կան որ մինչեւ 100-150 տարեան հնութիւն մը ունին։ Հաւանականաբար տան շինարարիքին ատեն տան կնիկն ալ ներսի կողմի փեթակը սկսած է փայլեկէլ այն կանխամիտութեամբ թէ՛ երբ տունը շինուի, զոնքը կ'առնուին, ա՛լ անէլ վերջը անկարելի կ'ըլլայ դուրսը հիւսուած փեթակով չէնք մը ներս անցնել, ու գիտենք թէ՛ փեթակն ու թոնրը գիւղացի կրակոտան մէջ կը լմնցնեն շուքին չորցնելու առաւելութիւն մըն ալ հաշուի չընելով։ Երկրագործ տան մը փեթակը կրնայ 60-70 շարիկ ցորեն եւայլն պարսկի, նոյնպէս մըն ալ ալիւր ուրիշի մը մէջ։

Շատ ստաղներ, տեղ տեղ հիմայ ալ, ուր գիւղացուն աչքը խլուրդի աչքին պէս խափ կը մնայ, շահի ու սակի վրայ լայն գաղափար չունէին, իրենց աւելցուցողներու առաւելութիւն մըն ալ հաշուի չընելով։ Երկրագործ տան մը փեթակը կրնայ 60-70 շարիկ ցորեն եւայլն պարսկի, նոյնպէս մըն ալ ալիւր ուրիշի մը մէջ։

(Դ) Ապուրի պնակ

(Ե) Պտուկին կախարիքը

(Զ) Մասուն կը հարուի ատով

Նահապետի ջրհորին պէս տեղերին անհաւանցաւոր կը մնայ։ Հիմակուանները ունեցածին զարացին վրայ գլխաւորին հաւասար տոկոսով տալու ճամբան գտած են ու տարուէ տարի դարացին կայլ թաղելու համարձակ գողութիւնը կ'ընեն։ Թէ՛ ինչպէս սկսած է զիւրացնելու մէջ այդ կարգի փոխառութեանց դուրսէն, որ թաղի մը կը թողում պատմել, որ բաւական չափեկանութիւն ունի։

Կրակակն իբր քաղաքան. — Քիչ տուն կայ ուր շտեմնութիւն քով քով հարսն ու աղիկ բանեղի մը վրայ։ Զբմուր սովորաբար ճակարակ կը դարձնեն, ուրիշ մը անդին կէս մէջովը տաշտակներ հորը միտուած կ'ըլլայ թրեցընէ, տան կատակն դատ կը դարձնեն նաեւ դուրսէ եղած խոնոցները. — Գոտի, անձնոց, կանանց վարդիքին վարի կողմին դարձածուած կարմիր բաշան, կարգ մը ուրիշ բլրեղէններ, ուրոնցմէ էրկի մարդիկ կը շնեն իրենց ծաղկաւն ու սալան։ Զրոնքը (բամակիկ մանարան) կրակոտան մէջ կը կիճէ, նոյնպէս բամակալը եւս այս տեղ կ'աղցունէ։

ՄԱՀՈՒՆ ԶՈՒՐԸ

Բարիկի թմն օրանքը հրատարակած է հետեւեալ շահեկան յոգեւոր պարթ գործածութեան մասին։

Աղբիւ սպասման խնդիրը ամէն երկրի համար մեծ կարեւորութիւնն ատաւցած է, մէկ կողմէ բարեկեցական եւ առողջապահական, միւս կողմէ երմտական տեսակետով։ Զրանային մէջ ալ քրդի վրայ դրուած տուրքը տարին 15 միլիոն ոսկի կ'արտադրէ, եւ եթէ խորքաբար թէթեւեղելով առողջաբար ըմպելիքներու վրայ ծանրացած բեռը աւելցնէ ուղեկը ըմպելիքներու տուրքը, այն ատեն հասցիվ պիտի բարձրանայ 25 միլիոն ոսկի։ Դաճաբարին համար պատմական հասցիվ մըն է եւ բնականաբար ամէն երկրի երմտագետները կը խորհն այս առթիւ ներկայացած կնճառու հարցերուն վրայ։

Սակայն պետական անձնաւորութեանց պէտք է մտահոգութիւն պատճառեն առողջապահական եւ բարեկեցական տեսութիւնները. քաղաքականութեան եւ ընկերական տնտեսականութեան մէջ իրարու հակառակող շատ մը խնդիրներն մէկուս դէմը կը գտնուին։ Մէկ կողմէ Գանձարանը գո՛հ կը մնայ աղբիւ սպասման աւելցումը։ Հարկատուներ որ չափ աւելի խոմ, այնքան ալ ունի տուրք կը վճարէ, ու պետական Գանձն ալ աւելի ստատ հասցիվ կ'ունենայ։ Սակայն երմտական այդ առաւելութիւնը պէտք չէ որ մեղի խաբէ։ Այդ առերեւոյթ հարստութիւնը ժողովրդին թշուառութիւնն է։ Ո՛չ միայն ստակի կողմէն գժաղդը կ'ըլլայ աղբիւ շատ սպառող հարկատու, այլ եւ մարմնական ու բարեկեցական տեսակետներով ալ։ Ամէն խոմ միջ թէ՛ ինքը կը գաղափարաւորէ իրեններն ալ. հոգիի եւ մարմին աւելումն է աղբիւ հետեւանքը։ Այդ մտղութեան պատճառաւ կը սպառու, կարճ ժամանակ կ'ապրեն մը մէջ, աղբիւ մը ամէն կենսական ուժեր, եւ արտադրելու, յաւաճողիմը։ Կարողութիւնը կան գործարարներ ուղբ օրը կէս լիտր, մինչեւ մէկ լիտր օդի կը կը լսեն, ուժ տանելու պարտականով։ Կարելի չէ առանց որբերու մոքի առջեւ բերել թէ՛ ինչ կըլան ատոնց ընտանիքները, գաւակները։ Հայրը չի հասնիր ծերութեան, իր կարգին կ'ապրան ինչ, ճճիւմ, ողնարկէ եւ ապրիկը, երբեմն ապուլ, ապրելու անկարող։ Զիտիքը արեան ժառանգութեան օրէնքներուն վրայ որ ընտանիքին մէջ կը բաղնատուին աղբիւ հետեւանքները, կնիւղ քարի մը յառա-

